

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа № 1 пгт. Каа-Хем

«Рассмотрено»
Руководитель МО

_____
/_____
ФИО
Протокол № _____ от
« ____ » апреля 2023 г.

«Согласовано»
Заместитель директора по УВР
МБОУ СОШ № 1 пгт. Каа-Хем

Саая Э.В.
Саая Э.В./
ФИО
« 11 » апреля 2023 г.

«Утверждено»

**Экзаменационные материалы для проведения
промежуточной аттестации в устной форме по родному языку
в 7 классе**

пгт Каа-Хем, 2023

Тайылбыр бижик

7 класстарның «Төрээн (тыва) дыл» деп кичээлде шилилгелиг шылгалда билеттер ажыглап харыылаары кол ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартынга дүүштүр кылдынган. Шылгалда өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүнген: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медреселдиг номчулганы, аас чугааның утказын долузу-биле билип алырын, төрээн дылынга хостуг, шын болгаш тода чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылынга өөредилге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаяанын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөредилгениң сорулгаларын чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

-Билет бурузу 2 айтыргыдан тургустунган болур.

Шылгалда ажылын демдектер-биле унелээри:

«5» Билеттин айтырыгларынга долузу-биле харыылаар, устунде айыттынган негледелерге дугжуру.

«4» Билеттин айтырыгларынга 2 айтыргынын чангызынга харыылааны база устунде негелделерге дуушкээ.

«3» айтырыгларга долу эвес харыылааны база устунде кирген негелдеге душкээ.

«2» айтырыгларга долу эвес харыылааны, айтырыгларны утказы дуушкек эвези, устунде негелделерге дуушкек эвес болган таварылгада, чогуур демдекти салыр

7 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры

– бодунуң чугаазын чогаадыглар таварыштыр сайзырадыр: бодунуң сактыышкыннарын чогаадыг-тоожуушкунга, чурук-биле ажылга (кайы-бир черниң, кижиниң (портрет), болуушкуннуң чурумалы) азы кандыг-бир бердинген темага хамаарышкан чогаадыг-угаап бодаашкынга илередир;

– харылзажылганың аңгы-аңгы байдалдарында (албан ёзулуг азы хостуг) чугаа нормаларын сагыыр;

Сөзүглел

– сөзүглелдиң темазын болгаш кол бодалын тодарадыр;

– сөзүглелдиң делгеренгей болгаш кыска планын тургузар;

– кандыг-бир тодаргай темага материалды чыыр болгаш ону чаңгыс аайлап тургузар;

Морфология

- кылыг сөзүнүң тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастиени тодарадыр;
- причастиең болгаш деепричастиениң грамматиктиг утказын тодарадыр, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ужур-дуказын тайылбырлаар;
- причастиең үезин (эрткен, келир, болгалак) тодарадыр;
- тыва дылдың деепричастиелерин аңгылаар: каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар деепричастиелер;
- сөзүглелден причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерни тодарадып тывар;
- причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерниң синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр;
  - өттүнүг сөстөрүн тодарадып тывар, оларның утказын тайылбырлаар;
  - өттүнүг сөстөрниң уткалыг бөлүктөрүн таныыр: ыыт-дааш, үн өттүнер сөстөр, хевир-дүрзү өттүнер сөстөр, миннишкин илередир сөстөр;
  - өттүнүг сөстөрни тургузар; өттүнүг сөстөрниң дуказы-биле кылыг сөстөрүн тургузар;
  - өттүнүг сөзүнүң составтыг кылыг сөзү тургузарыңга ужур-дуказын, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр;
    - эдеринчи болгаш дузалал атты ылгаар;
    - эдеринчилерниң грамматиктиг хүлээлгелерин тодарадыр;
    - *дег, ышкаш* деп эдеринчилерниң дуказы-биле деннелгелиг бөлүглелдерни тургузар;
      - *биле* деп сөстүң эдеринчи азы эвилел болуп чоруурун ылгаар;
      - эвилелдерни таныыр;
      - чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни, чагырыштырбас эвилелдерниң утказының аайы-биле бөлүктөрүн (каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар) ылгаар;
        - чоок уткалыг эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;
        - артынчыларны танып тывар, чугаага ажыглаар;
        - артынчыларны утка аайы-биле бөлүктээр: айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң азы ылгаарының, даап бодаарының.
        - чоок уткалыг артынчыларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;
- причастие, деепричастие, өттүнүг сөс, эдеринчи, артынчы, эвилелдиң морфологтуг сайгарылгазын кылыр;
  - аян сөстөрүн танып тывар;
  - кижиниң өөрээнин, магадаанын болгаш муңгараанын, кортканын дээн ышкаш кижиниң сагыш-сеткилиниң өске-даа байдалдарын илереткен аян сөстөрүн аңгылаар;
  - аян сөстери бар домакка логиктиг ударениени тодарадыр;
  - аян сөстери бар домакка бижик демдектерин шын салыр;

Синтаксис

- сөс каттыжыышкынының холбажыр аргазын тодарадыр: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга;
- сөс каттыжыышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;

- ийи чугула кежигүннүг болгаш чаңгыс чугула кежигүннүг домактарны ылгаар;
  - домактын чугула кежигүннерин танып тывар;
  - сөглөкчинин хевирлерин ылгаар болгаш адаар: кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг;
  - сөглөкчинин составында модальдыг сөстерни танып тывар;
  - домактын ийиги черге кежигүннерин танып тывар: дорт болгаш доора немелделер, тодарадылга болгаш капсырылга; үениң, туруштуң, кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдары;
  - делгерөңгей болгаш делгерөңгей эвес бөдүүн домактарны ылгаар;
- чаңгыс чугула кежигүннүг домактарның хевирлерин ылгаар: тодаргай арынның домак, тодаргай эвес арынның домак, арын чок, ат домаа;
  - чаңгыс чугула кежигүннүг домактарның тургузар;
  - долу болгаш долу эвес домактарны ылгаар;
  - домак сөстерни чугаага ажыглаар;
  - нарынчыттыңан болгаш нарынчыттынмаан домактарны тодарадыр;
  - нарынчыттыңан домактарны ылгаар;
  - чаңгыс аймак кежигүннерни, тускайлаан кежигүннерни; причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүглелдерни; адалгалар, киирилде сөстер, кийрилде домактарны танып тывар болгаш ылгаар;
  - чаңгыс аймак кежигүннерниң каттыжар аргаларын тодарадыр: үн аяны азы чагырыштырбас эвилелдер;
  - чаңгыс аймак кежигүннерниң түңнекчи сөстерин тывар;
  - чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгаларны тодарадыр;
  - делгерөңгей болгаш делгерөңгей эвес адалгаларны тывар;
  - киирилде сөстер, киирилде домактарны ылгаар;
  - нарынчыттыңан домактарга бижик демдектерин болгаш үн аянын сагыыр;
  - домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.

Айтырыглар

1. Сөзүглелдин темазы болгаш кол бодалы
2. Причастиенин грамматиктиг утказы, морфологтуг демдектери
3. Тыва дылдын деепричастиелери.
4. Эдеринчилер болгаш дузалал аттар, оларның грамматиктиг хүлээлгелери.
5. Эвилелдер, оларның грамматиктиг хүлээлгелери
6. Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери
7. Сөс каттыжышкынының грамматиктиг уткалары, холбажыр аргалары
8. Ийи чугула кежигүңнүг домактар. Домактын чугула кежигүңнери.
9. Кол сөс биле сөглөкчинин аразында тире
10. Сөглөкчинин хевирлери (бөдүүн кылыг сөстүг, составтыг к.с, составтыг ат сөстүг)
11. Домактын ийиги черге кежигүңнери.
12. Чаңгыс чугула кежигүңнүг домактар дугайында билиг
13. Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг.
14. Нарынчыттынган домактар. Домактын чаңгыс аймак кежигүңнер-биле нарынчыттынары, оларга бижик демдектери
15. Причастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген делгеренгей кежигүңнер-биле нарынчыттынары
16. Деепричастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген байдалдарны тускайлаары
17. Домактын киирилде сөстер болгаш киирилде домактар-биле нарынчыттынары, оларга бижик демдектери. Интонацияның ужур-дузазы.
18. Сөзүглел. Кылыг сөзүнүн онзагай хевирлери
19. Дузалал чугаа кезектери. Аян сөстери
20. Өттүнүг сөстернин составтыг кылыг сөстери тургузарынга ужур-дузазы база синтаксистиг хүлээлгези. Өттүнүг сөстернин морфологтуг сайгарылгазы.